

Горан Д. Матић*
*Канцеларија Савета за националну безбедност
и заштиту тајних података, Београд*

ИСТОРИЈАТ НАСТАНКА И РАЗВОЈА ПОЛИТИЧКИ МОТИВИСАНИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА - ПОЛИТИЧКИХ ДЕЛИКАТА

Сажетак

Имајући у виду геополитичка дешавања у првој деценији XXI века, мигрантску кризу, оружане сукобе у Украјини и појасу Газе, Север Африке и политичке промене и сукобе на Западу, политички мотивисане насилне протесте у Србији током 2022, 2023 и 2024. године, политички мотивисана кривична дела – политички деликти као запостављена и заборављена категорија добијају на значају. Јавни наступи, радње и понашања одређених социјалних или политичких група или појединаца којима се не поштују и крше опште друштвене норме, владајући политички систем, уставни поредак или званична идеологија и религија, позива на насилне промене политичког система, одувек су изазивала одређену реакцију владајућих елита преко кривичног законодавства и државног система. Реакција владајућих елита на ове појаве кроз историју била је осуђујућа и најчешће је доводила до опште стигматизације и најстрожег санкционисања. Кроз историју, како пре настанка, тако и након стварања државе као друштвене творевине, сва уређена друштва, сматрала су оваква понашања друштвено опасним и штетним, због чега су била осуђивана и инкриминисана у прописима. Опасност политичких деликата, кроз историју, усмерених против владајућих структура, друштвеног и религијског система, приказивала се у односу на постојећу религијску и друштвену заједницу, као и

---

* Имејл-адреса: goran.matic@nsa.gov.rs; ORCID: 0000-0001-8443-5797.

на основне вредности на којима је она била успостављена, а тиме и на појединачне чланове тих заједница и друштвених класа и политичких елита, које успостављају, прописују, штите и деле те вредности. У складу са изнетим, недвосмислено је да се развија и изграђује друштвена реакција, која се испољавала у разним временским периодима у историји, као и појавним облицима и различитим степенима интензитета – преко неодобравања до формалне опште осуде и санкционисања. Посматрано кроз ране историјске епохе, развој кривичноправне заштите религијских и друштвених вредности друштва, а касније и државе као друштвене творевине, поред свих уочених аномалија поступања владајућих елита, ипак је неоспорно показао како се друштвена и политичка репресија, некада и религијозно и идеолошки обојена, коначно ипак политика подредила праву. Једна од најважнијих тековина европске правне културе и мисли преко хуманизма и ренесансе, до најновијих времена, је и успостављање појма и правног института политичког деликта као привилегованог деликта – кривичног дела уређеног законом, као опште и правне културе, и поред тога што се и у демократским државама ограничио углавном на вербалне политичке радње, док су остали политички мотивисана кривична дела, као појавни облици тероризма и екстремизма, измештена из ове структуре крајем XX века.

Кључне речи: политика, безбедност, уставни поредак, држава, религија, право, људска права, кривично право, политички деликт, кривично дело, издаја, велеиздаја

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Када посматрамо историјски развој друштва, одређена кривична дела усмерена против религије и друштвеног уређења, настају са развојем и успостављањем првобитних друштвених и политичких творевина и институција, „пре свега владајуће елите, затим и државе, као и политичке борбе, како између антагонистичких друштвених класа, тако и у оквиру једне класе” (Ђорђевић 1980, 6). У настанку, потреба успостављања заштите, односно заштитни објект код политички мотивисаних деликата била је владајућа религија и морал, односно власт краља или другог владара која је било тешко

раздвојива од религије. Самим чином издаје било је третирано отказивање оданости и верности владару, као и поступање против владајуће религије. Сам појам велеиздаје се термилошки разликује до издаје у томе, уколико се успостави сарадње са другим властима или „спољним елементима” (најчешће владарем или краљем суседне феудалне области или краљевства). То се сматрало непоштовањем заклетве или велеиздајом, са религиозним и правним санкцијама.

И у 21. веку готово три деценије од крвавог распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, краха југословенске политичке идеје, као и концепта комунизма и социјалистичке власти, рушења тековина Првог и Другог светског рата, у нашем друштву „осећа се потреба за преиспитивањем постојеће идеолошкополитичке, криминалнополитичке и кривичноправне поставке” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 456) у теорији познатих политичких кривичних дела. И сама Република Србија, као једна од правних следбеница Југославије, почетком овог века (али и касније) била је поприште унутрашњих политичких конфликта који су некада били уз примену политичког насиља, због чега је и у законодавству Србије потребно додатно сагледати ову проблематику. Имајући у виду изнето, у теорији и пракси правних и политичких наука, намеће се потреба за поновним истраживањем ове друштвене појаве и како утиче, односно „како би требала утицати замисао о демократском државном и друштвеном уређењу на посебно подручје државног репресивног (казненог) деловања” (456), а посебно када је у питању заштита националне безбедности или политички криминалитет.

Најопштије посматрано историја политике би се односила на порекло, настанак и развој структура власти. Теоријски посматрано, када разматрамо појам политике у најширем смислу, она „означава друштвену активност кроз коју људи стварају, чувају, проводе или мењају” друштвене творевине и институције, али и „правила по којима живе” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 456). Управо је сама власт и њена структура, на почетку везана за индивидуе које су биле носиоци власти, а касније у XVII веку постала друштвена творевина – институција, која се развила у државу, била предмет теоријског, како политиколошког тако и правног изучавања ове проблематике. Из ових теорија се и развила савремена европска политичка и правна мисао. Политика је скуп основних принципа и припадајућих смерница којима се усмеравају и лимитирају активности у циљу остваривања дугорочних циљева (*Business Dictionary* n.d.). Као таква,

означава првенствено друштвену активност, коју, „с једне стране, битно карактеришу постојање различитости и конфликта, а, с друге стране, спремност на компромис и консензус. Политика сама по себи, никада не представља директно остварење задатих циљева, него интенцију и настојање да се оствари разрешење друштвеног проблема, конфликта и сукоба” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 456). Уједно она представља и друштвени процес, као и основни начин добијања, али и креирања, одржавања подршке јавности за планирано деловање. Посматрајући теоријски и практично политику кроз дужи временски период наметнула су се нека четири главна значења, односно појмовне дефиниције „политике”¹. „Политика као појам има више значења: наука и вештина управљања државом; наука о циљевима државе и о најбољим средствима и путевима који воде остваривању тих циљева; метод рада неке државе, странке, установе или појединца, мудрост и вештина опхођења са људима и сналажења у животу, довитљивост, сналажљивост, лукавост и препреденост. Поред тога, политика представља и послове, ствари које се тичу државе и дели се на унутрашњу и спољну” (Vučklija 1980, 724–725, prema Matić n.d.).

Облик владавине или друштвено уређење представља збир политичких институција које би требало држави да омогућавају постојање и функционисање како на унутрашњем, тако и на међународном плану. У теорији постоје одређени критеријуми по којима се држава издваја, разликује једна од друге и то су: по уставном устројству, државном уређењу, идеологији или по позицији шефа државе (руководећег тела). Сам облик владавине, државно устројство или политички поредак (за који се у теорији и пракси употребљавају појмови поредак или друштвено уређење) представља и појмовно одређење за систем институција које представљају власт у било којој држави.

Анализирајући политику као друштвену појаву, не може се тврдити да је она статична и фиксирана у времену, јер она у ширем контексту представља људску делатност засновану на истраживању трендова у људском друштву, али и у ширем окружењу, као и утицају на креирању или одређивању будућег друштва, због чега би политика требала располагати одређеном друштвеном силом. „У том смислу,

¹ То су: „политика као ‘уметност владања’; вођење државних послова; средство за решавање друштвених сукоба; обављање власти, односно располагања друштвеним ресурсима” – више у: Matić, Beriša i Dželetović 2017.

држава је производ стваралачке силе друштва. Током вишевековног проучавања и сагледавања друштвене стварности коју изражава друштвено-историјски концепт, евидентно је да политика као процес израста из нужности управљања веома сложеним друштвом својом делатношћу усмерења на производњу, распоређивање, коришћење и контролу друштвене силе” (Milosavljević i Radosavljević 2008, 26–27).

Све изнето указује да процеси управљања одређеним друштвом подразумевају усмеравање деловања и понашања људи, али и усклађивање и усаглашавање тог деловања, све у циљу разрешавања и управљања сукобима унутар те државе и друштва. Наведене друштвене појаве се због деловања и постојања друштвених група са различитим сукобљеним интересима и најчешће одиграва уз помоћ силе у тим процесима, при чему нужно јача сила надвладава мању силу. Сила као покретач политичких процеса и промена, кроз развој политичке мисли је представљала константни предмет бављења овом друштвеном појавом и зато сила представља један од кључних инструмента политике. Једна од најчешћих грешака у теорији би била изједначавање термина силе и насиља, који се као такви и „не могу поистовећивати, јер су им реалитети исказивања различити. Сила представља концентрацију друштвене енергије (акумулирани новац, знање, полиција, војска и слично), али не мора бити у активном дејству, док је насиље нелегално и нелегитимно, неуређено примењивање физичке и друге силе ради приморавања чинилаца или чиниоца на одређено понашање” (Matić, Veriša i Dželetović 2017, 457) изазивањем друштвене нестабилности, немира и нереда, као и физичке патње. У теорији и пракси различитих политичких и револуционарних покрета током историје, сила је била једини модел друштвеног деловања ради предузимања власти. Дакле, сама држава као друштвена творевина би, поред осталог, представља монопол силе, изузев неких ситуација, као у случајевима унутрашњег грађанског рата или оружане побуне у којима „држава губи фактичку власт над неким делом своје територије или када једна или више држава или међународна организација преузме директну контролу над територијом одређене државе” (457).

„Постојање и примена друштвене силе у политици има три основне функције. Прва би била одржавање подсистема друштва политиком. Наиме, ако је тај подсистем присвојио право и моћ да открива, артикулише и намеће општи интерес постављајући га изнад свих осталих интереса, а зарад захтева да се ради остваривања општег

интереса жртвују многи други интереси, онда он мора користити скуп сила: а) да би се наметнуо; и б) да би се као такав одржао. Природно стање политике је стварање и разрешавање конфликта друштвених група. Друга функција силе у политици се своди на одржање и развој усмеравања друштва кроз политику. То практично значи да политика стварно монополише применом разних врста силе, могућношћу прогнозирања и креирања будућности и повезивања садашњости и будућности. То није могуће, ако се не издвоји: а) група оних који су сагласни да је надлежност и одговорност политике – друштвене групе политичара која то становиште намеће осталима; б) група политичара која је сагласна да се само применом одређене процедуре може доспети, легално и легитимно, у позицију да се управља друштвом. Савремена друштва развијала су, у том смислу, изборне системе који мање или више и данас фаворизују одређене класе, слојеве, интерне групе и слично” (*Enciklopedija političke kulture* 1993, 434–437, према Матић, Берišа и Джељетовић 2017, 457). Трећа функција силе била би да се у политици отклоне или уклоне баријере и препреке у реализацији функција остваривања политике. Баријере и препреке могу се јавити унутар политике као појаве и процеса, као и унутар друштва у којој се управљачка функција спроводи преко политике. Постојање развијених политичких и правних институција уређених уставним поретком требало би допринети превазилажењу друштвених тензија и избегавању огољене силе у процесу освајања власти, дајући том процесу одређену легитимност и плаузибилитет. Унутрашњи конфликти и сукоби у држави „не доводе увек у питање општу управљачку улогу, положај и функцију политике у друштву уопште, већ оспоравају спровођење одређене политике унутар друштвеног уређења” (458).

Посматрајући проблематику употребе монопола силе од стране власти, као и конкретни задатак заштите политике друштва, свака би држава требало да има механизме „концентрације силе и своју политику заштите државе, односно свака се брани на себи својствен начин”, јер настоји да заштити и чува свој политички систем и идеологију. У том циљу, власт персонификована кроз државу употребљава „све расположиве облике примене силе од најблажих до најсуровијих. У том противречју различитих идеологија и визија, амбиција да се освоји власт законито или незаконито, као и расположивих природних ресурса и скупа расположивих сила, настају друштвени конфликти и борбе, али се исходи ових

борби не односе на владавину политике уопште, већ на владавину – доминацију конкретне политике” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 458) у том друштву. Тако посматрано, потребно је указати да се конфликти и борбе различитих друштвених и политичких структуре једне земље јављају у две ситуације:

1) прва, се односи на „постојећи друштвени поредак и на уређење политичког система и државне власти, као и изборног система, остваривање људских и мањинских права, права својине и слично”.

2) друга, је она „у којој постоји некакав општедруштвени консензус или сагласност око уређења власти, уређења приватне и државне својине, облика изборног система и начина вршења власти” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 458).

У првој ситуацији „воде се све врсте политичке борбе уз употребу силе и насиља (Ђогић 2024, према Matić, Beriša i Dželetović 2017, 458) – „укључујући и различите облике најсложенијег политичког насиља (грађански рат)” (*Enciklopedija političke kulture* 1993, 935–968, према Matić, Beriša i Dželetović 2017, 458) „усмерене против конкретне политичке структуре и политике. У тим борбама је веома значајна примена и употреба силе” (458). У другој ситуацији спроводи се сукоб између „политичких организација за долазак на власт уз задржавање уставног поретка, постојећих друштвених односа и друштвено-политичког система”. У овој борби се, по правилу, „ретко употребљава политичко насиље (осим у форми појединачних ексцеса и нарушавања јавног реда и мира)” (458).

Посматрајући међународне односе и бројне документе, увек постоје инструменти да „међународна заједница и свака национална држава, ради заштите мира, људских права и поретка”, али и општих интереса, имају могућност, дужност и право спровођења разноврсних мера и активности „за сузбијање политички мотивисаних насилних аката усмерених против уставног уређења и безбедности државе, па и мера репресивног карактера” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 458). То је било и основно полазиште за доношење бројних међународних докумената који су се и развили у систем међународног кривичног права усмереног против политичког насиља и ради заштите људских права. Управо и владајући приступ позицији међународног и националног кривичног права „у сузбијању свих облика криминалитета полази од тога, да оно представља самосталну грану правног система сваке државе” (458), чак и међународне

заједнице. Тако је легалитет постао водећи принцип и у овој области. Ово се реализује у законом предвиђеној процедури утврђивањем „друштвено опасних радњи које чине кривична дела и санкција за њихове учиниоце, односно спровођењем на закону засноване репресије, као и генералне и специјалне превенције” (459). Све наведене мере су успостављене ради подизања система превенције и генералне репресије. Нетачно би се тврдило, када би се под репресијом подразумевала само примена кривичног законодавства, преко изрицања казни и санкција, јер се ова репресивна делатност државе спроводи и кроз следеће законом утврђене радње: „откривања кривичног дела и учиниоца; кривичног гоњења; изрицања кривичне санкције и извршења ове санкције” (459).

Проблематика кривичних дела која се врше из чисто политичких или идеолошких побуда и мотива, називаних у теорији и политичким деликтима обухвата у најширем смислу свако деловање против власти, насилно или вербално. „Политички деликт у ужем смислу је настао као посебан појам тек у првој трећини XIX века као „дете либералистичке романтике” – привилеговано кривично дело (углавном вербални деликт), који се односе на другачије филозофско, научно, политичко и слично уверење (прогони хришћана, инквизиција, противреформација и слично)” (Lakčević 1995, 9, према Matić, Beriša i Dželetović 2017, 459). У пракси је то представљало јавно иступање против власти и државе, било вербално на јавним и тајним скуповима, било писмено у различитим памфлетима и публикацијама. „Посебно питање представљају деликти, које такође можемо сматрати политичким због мотивације, када је учинилац политичка власт, преко државних органа, а према уставним слободама и правима грађана, било спровођењем терорског начина владавине, било као појединачних активности или ‘злоупотребе моћи’ носилаца власти” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 459). Ова дела представљају злоупотребу државног монопола силе ради очувања власти мимо друштвено уређеног оквира. „Према неким ауторима називају се и злочинима власти, односно као кршење људских права које из идеолошких разлога врше јавни службеници или њихови агенти. То је имало одраза и на појмовно одређење политичког криминалитета, тако да би се у складу са изнетим могао одредити као криминална активност која се врши из идеолошких разлога (Ignjatović 2000, 217, према Matić, Beriša i Dželetović 2017, 459).

Суштинско питање које се намеће у теорији и пракси је да ли су политички мотивисана кривична дела или политички деликти део кривичног права или неке друге области? Наиме, када разматрамо проблематику „напада на власти” – познатијих под појмом политичких деликата, односно кривичних дела мотивисаних политиком, теоријске дебате су највише вођене о овоме проблему у правној теорији XIX века, кроз тадашње законодавство у области кривичног права, али и кроз судску праксу, због чега је овај период и постао значајан за цивилизацијско правно наслеђе. И у данашњем временском периоду, иако су крајем XX и XXI века политички мотивисана кривична дела, под плаштом људских слобода и права – нарочито слободе говора и јавног наступања, али и демократских уставних тековина модерних европских држава, „изашле из моде”, али се појавом нове екстремне деснице и екстремне левице на политичком спектару Европе, ова питања поново актуелизују и постају део судске праксе.

Кључно питање модерног кривичног права представља проблем да ли област заштите уставом уређене власти или репресије кривичних дела учињених са политичком мотивацијом – политичких деликата чини део кривичног права или је то део неких других области као што је заштита националне безбедности или уставног поретка, односно да ли се на ову проблематику уопште може примењивати кривично право. Сходно томе, указујемо да би напуштањем наслеђа кривичноправне теорије из ове области значило губитак процесних ограничења или „ослобађање” моћи коју поседују легитимне власти од примене и поштовања било каквих правних норми, тако да је најцелисходније да се заштита власти од политичког криминалитета и даље спроводи на основу законских описа кривичних дела (инкриминација) и то кроз кривични поступак, него да се спроводи кроз механизме заштите националне безбедности од екстремизма, тероризма, организованог криминала, преко примене војног или полицијског изванправног насиље (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 459). Дакле, да ли државу и власт штитити кроз кривично право или преко посебних прописа који се односе на заштиту националне безбедности и уставног поретка. У пракси националне безбедности, често се истиче и брани став да власти, зарад потребе заштите националне безбедности и уставног поретка, уопште није потребно кривично законодавство, јер се држава налази у стању „нужне одбране” или „крајње нужде” и да кривично

законодавство „користи и злоупотребљава га само зато да насиљу да правни облик, привид законитости и легитимности” (459), као и да се примена права злоупотребљава у пропагандне и политичке сврхе.

Сходно изнетом, имајући у виду историјска искуства у овој области, указујемо да нема уверљивих доказа и разлога за искључење теорије кривичног права и кривичног законодавства из спровођења заштите политичког система, националне безбедности и уставног уређења државе. Насупрот оваквој аргументацији указујемо да се управо уређењем политички мотивисаних кривичних дела – политичких деликата, морала теорија знатно више бавити због основних начела заштите људских слобода и права која су саставни део међународног права у циљу обуздавања легитимних тежњи „за увођењем посебног и споредног кривичног законодавства” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 460). Овакав приступ, не представља ништа друго до спровођење „непосредне политичке репресије” изван оквира „основних начела и норми кривичног права” (460), чији основни циљ и јесте гаранција и заштита људских слобода и права. Спровођење репресивне делатности кроз призму кривичног права је одувек било једина гаранција поштовања друштвених вредности, у која спадају и људске слободе и права, али и заштита друштвеног уређења. „Кривично право и правосуђе су чак и у фашистичким и нацистичким режимима били увек јака препрека неограниченој самовољи и арбитрарности политичке репресије” (Bavcon i dr. 1988, 79–80, према Matić, Beriša i Dželetović 2017, 460).

Разврставање, категоризација и инкриминације политички мотивисаних кривичних дела у теорији и пракси, односно дела „против уставног уређења и безбедности државе” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 467) и дан данас је предмет теоријских и практичних расправа све до данас, како са аспекта заштите људских слобода и права, тако и са аспекта кривичноправне заштите државе. Основ ове расправе представља питање какав би био обухват кривичноправна заштите, како би се инкриминисала ова дела (кроз описе кривичних дела) да би се направио прихватљив компромис противречним захтевима, у првом реду кроз захтеве за правном сигурношћу, за поштовањем људских слобода и права, за правном одређеношћу дела у закону, као и преко сукобљених захтева „спољне и унутрашње безбедности државе, њеног социјално-политичког и уставног уређења, кроз захтев за проширивањем објективно-субјективне концепције кривичног дела и начела одговорности” (460). Посебно питање је

да ли је сам политички став кривично дело или је само политичка мотивација кривичног дела кључан основ за инкриминацију оваквих друштвених деловања. Коначно, разматрајући ове захтеве, преко теорије и праксе, можемо констатовати да је превазиђена теза према којој оваква кривична дела представљају издају – „повреду верности грађана према својој отаџбини”, односно преовладао је став да је увек у питању противправни (насилан) напад на наведене заштићене вредности (Matić 2010, 101–118, prema Matić, Beriša i Dželetović 2017, 460).

Сагледавајући концепт политичких мотивисаних кривична дела – политичких деликата, сасвим је законито држави пружати, између осталог, и кривично-правну заштиту, јер се „без рада државе не могу остваривати нити заштитити ни добра појединца, док са друге стране успостављање несразмерне заштите државе води угрожавању слобода и права грађана и других појединаца (страних држављана и апатрида)” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 460). При томе, напомињемо да је заштита државе и њеног функционисања политички проблем, где кривично право има корективну, репресивну, а тиме и секундарну улогу. Свакако би у друштву конкретне проблеме требало решавати кроз институције политичким и правним средствима, кроз развијање културе друштвеног дијалога и толерантности другачијег мишљења, а не репресијом и инструментима кривичног права. Када говоримо о пракси сузбијања политички мотивисаних политичких дела – политичких деликата, сматрамо да је константна могућност и опасност да се репресија спровођена кроз кривично право злоупотреби „од стране оних који су на власти проглашавањем својих политичких непријатеља криминалцима или злочинцима. У прилог томе, неки аутори политички криминалитет дефинишу као посебну врсту криминалитета који обухвата кривична дела којима се напада на постојећи друштвени поредак једне земље у циљу његовог рушења” (Aleksić i Milovanović 1999, 216, prema Matić, Beriša i Dželetović 2017, 461). Постоје и други аутори који под политичким криминалитетом „подразумевају специфичне облике кривичних дела, извршених из политичких побуда”, којима се угрожавају унутрашња (издаја) и спољна безбедност државе (велеиздаја), „као и све криминалне активности које се врше из идеолошких или политичких мотива, како унутар, тако и изван територије државе”. Следствено томе, имајући у виду политичко-идеолошку мотивацију, политичка кривична дела представљају дела,

првенствено се посматрају као „дела која угрожавају унутрашњу или спољну безбедност државе”, али и као „дела која представљају злочине злоупотребе моћи” (461), учињена од стране власти.

„Основу политичких кривичних дела чине облици велеиздаје и издаје. Велеиздајом се називају дела чијим се извршењем угрожава унутрашња безбедност државе и њено државно и друштвено уређење. Издајом се угрожава спољна безбедност земље. У кривичноправној литератури најчешће се истичу три облика велеиздаје: која угрожава уставно и друштвено уређење државе; која угрожава носиоце власти у држави и која угрожава државну територију. Као облици издаје, најчешће се помињу војна, дипломатска и економска издаја” (Ваčić и др. 1995, 428 према Матић, Беріша і Dželetović 2017, 461).

„Слободе, права и дужности човека (грађанина) представљају нераздвојни део уставног уређења сваке државе, због чега су и напади на ове вредности везане за човека у целини и напад на уставно уређење и безбедност државе” (Ustav Republike Srbije 2006, чл. 23-74). У историји је забележено више оваквих догађаја на различитим географским поднебљима и у различитим историјским периодима. „Тако се у активности кршења људских права убрајају: тајне полиције које се формирају са циљем гушења сваке озбиљније опозиције влади и ради контролисања свих политичких активности унутар (а често и изван) државних граница; кршење људских права политичких противника (од третмана политичких затвореника, преко других видова репресије политичких неистомишљеника); геноцид – масовно уништавање једне националне или етнички мањине; злочини полиције – прекорачења и злоупотребе овлашћења; незаконито праћење, прислушкивање и експериментисање (на пример операција ХАОС (*CHAOS*) у којој су ЦИА и ФБИ на захтев америчког председника Џонсона (*Johnson*) предузели читав низ незаконитих радњи да би утврдили евентуални спољни утицај на неке опозиционе покрете у САД. У те сврхе отворено је чак 30.000 досијеа са најразличитијим подацима о лицима која су била интересантна” (Ignjatović 2000, 217 према Матић, Беріша і Dželetović 2017, 461).

РАЗВОЈ ПОЛИТИЧКИ МОТИВИСАНИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА (ПОЛИТИЧКИХ ДЕЛИКАТА) КРОЗ ИСТОРИЈУ

Анализирајући историју развоја људског друштва, власти и политике неоспорно је да су одувек људска понашања, како појединаца тако и група, којима се крше успостављене друштвене норме, изазивала друштвену реакцију. Сама реакција друштва и власти на кршење норми је била, увек негативна и осуђујућа. Људска друштва од настанка па до данас, увек сматрају оваква понашања појединаца друштвено опасним и штетним, услед чега су их и јавно осуђивала и тежила да их преко санкције сузбију. Опасност неприхватљивог понашања се испољавала у односу на основне вредности друштвене заједнице, на којима она почива, чиме је то утицало негативно и на чланове заједнице, који уживају и деле те вредности. Наведена негативна понашања појединаца и група по свом карактеру увек су изазивала и одговарајућу друштвену реакцију, која се манифестовала у разним облицима испољавања и различитог интензитета – од неодобравања до опште осуде и кажњавања (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 461).

Стари век (Античко доба) – Уобичајено је у стручној литератури да се историјски прегледи о политици и правној заштити државе отварају са Старим веком, односно античком Грчком и Римом. Када сагледавамо ову проблематику и решења старој Грчкој, где су у том периоду постојало робовласничко друштво, са поделом на слободне грађане и робове, политика и правна заштита тог система најчешће је уређивала издају, заштиту демократије – „прикривање истине пред држављанима, злоупотребе власти и кршење закона”. Посебно указујемо да је у том периоду и поступак „рушења демократије и увођење деспотије или тираније сматран једним од најтежих злочина (убиство тирана није било кривично гоњено, јер сматрано за свету дужност грађанина, као и убиство у рату непријатеља)”. Кључни темељ друштвених односа тог периода била је и религија као један од основа уређења грчких античких градова држава. Власт је била изједначена са религијом, због чега је сваки напад на њу – издаја, а издаја је сматрана најтежим обликом светогрђа, али је и сваки напад на власт сматран непосредним нападом на религију. Тако да је деловање власти преко репресије обухватале и све поступке и радње које су третиране „увредом богова, о чему сведочи у литератури

Сократова смртна казна и Аристотелов бег из Атине” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 462).

Када анализирамо стање ове проблематике у старом Риму, различити напади на демократско уређење сматрали су се „непријатељским” чином, због чега су им и дали име *perduellio* (унутрашњи непријатељ). У познијем периоду, имајући у виду промене у структури власти старог Рима, почео се користити и „појам *crimen laese maiestatis populi romani*, који се у првом реду односио на заштиту *rei publice* и плебејских магистрата од аристократије”, да би временом задобио друго значење и „садржај који је обухватао сваки напад на државу – издају, рушење постојећег уређења, остале деликте против државе у које спадају и дела против владајуће религије”. Ови правни термини су постојали паралелно више векова – док је појам *perduellio* био везан само „за радње које су биле против републике или владара (*adversus rem publicam vel principem*), дотле је термин *crimen laese maiestatis populi romani* означавао радње које су биле против римског народа или његове безбедности (*adversus populum romanum vel adversus securitatem ius*). Интересантно је указати и на апсолутну неодређеност деликта названог *crimen laese maiestatis*, који није обухватао само дела која произлазе из *ex scriptura legis*, већ и она која заслужују казну *ad exemplum legis*” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 463). Због овакве неодређености дела, у пракси је захтевано да се оптужница темељи и на особинама и карактеру оптуженикове личности. Сам поступак процесуирања је у том временском добу био усмерен и на политичке противнике који нису учинили никакав преступ или деликт. Тако да ако се лице означено као политички противник, није могло гонити на основу закона, ни помоћу правне аналогије или особина и карактеристика личности, третирано је као душевни болесник.

Средњи век – „У раном средњем веку настанком феудалног друштва, које има германско извориште, настале су новине на овом подручју у односу на античко доба, а које су се односиле на односе унутар владајућих слојева. Феудално уређење је било утемељено на некој врсти уговорних односа између владара и његових вазала, који су уређивали односе верности, помоћи и заштите” (Jasić 1968 према Matić, Beriša i Dželetović 2017, 463). Уколико вазал не би испоштовао или прекршио обавезе према сизерену (владару), то се у пракси сматрало делом „невере” или неверности, односно поступањем против власти, али и „кривоклетством” – деликтом

против владајуће религије, јер је вазал преузео обавезе према сизерену заклетвом у цркви. Као део правног наслеђа Старог века, из римског права је преузет појам *crimen maistatatis*.

Када разматрамо Енглеску, „тамо је правни развој ових дела текао другачије, како је 1351. године, нагодбом између владара и племића, донет посебан закон о издаји, као израз равнотеже политичке моћи. Сам закон је имао седам прецизније одређених инкриминација кривичних дела и то: замисао или намеру убиства краља, краљице или престолонаследника; силовање краљеве супруге, његове најстарије кћери или престолонаследникове жене; подизање побуне против краља или у његовом краљевству (устанак); удруживање са краљевим непријатељима у држави, нуђење помоћи и подршке; убиство канцелара, ризничара или краљевих судија, а посебне одредбе биле су намењене заштити државног или краљевског печата и новца” (Treason Act 1351. према Матић, Берišа и Джељетовић 2017, 463).

У раном средњем веку, слично као и енглеско, француско право је познавало дела против власти која су обухватала „неверност краљу, избегавање војничке службе, непослушност судским властима, као и нападе на краљевску особу у чијој је личности изражена држава” (Матић, Берišа и Джељетовић 2017, 463).

„Овај преглед кривичноправне заштите државе у раном средњем веку би био непотпун када не би била споменута и улога религије и цркве на том подручју. Црква је распадом античког Рима задржала своју моћ у духовном свету све до обликовања апсолутних монархија у којима су краљеви, централизујући своју моћ ослабили улогу цркве. Напад на црквено уређење или верску догму био је уједно и напад на државу. Најважнији злочини у надлежности црквених судова били су кривоверство, богохуљење, бављење магијом, кривоклетништво и тровање. При томе, ваља споменути и делатности инквизиције која се бавила прогоном јеретика. Занимљиво је напоменути да се пред инквизицијом кажњивост протезала и на области људске мисли чак и када она није била изражена, тако да је спровођен страховити терор у име земаљске идеологије и небеске ‘божије државе’ (као остварење свих људских снова) која ће настати када буду уништени сви непријатељи. Инквизиција је карактеристична и због специфичности самог поступка” (Матић 2016, 46, према Матић, Берišа и Джељетовић 2017, 464).

Када сагледавамо период касног средњег века, преко хуманизма и ренесансе, овај период прати промена система власти кроз устројавање „апсолутних монархија и развој духовних покрета под заједничким називом – *ренесансни хуманизам*”, који је представљао реакцију на утицај религије на друштвене токове, преко враћања класичној култури античког доба. Тадашња кривичноправна заштита власти и „државе у оквиру појма *crimen maistatatis* (сваки напад споља или изнутра на уређење државе/владара) укључује и договор више особа” – комплот или заверу, као припремне радње, у модерној правној теорији дефинисан као удруживање ради непријатељске делатности), уз спровођење кривичног „гоњење сваке спољне манифестације супротстављања постојећем владару, власти и државном уређењу” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 464).

Нови век – Након више векова заштите власти, како од стране владара, тако и од стране религије, напоскон је у XVIII и XIX веку под утицајем хуманизма и ренесансе, просветитељства и других друштвених покрета, али и различитих правних и политичких научних приступа, дошло до драстичне промене у области заштите власти и државе преко кривичног права, односно до победе права над самовољном и арбитрарном влашћу. „Самим тиме, уследила је и значајна промена објекта кривичноправне заштите код политички мотивисаних кривичних дела – политичких деликата, пре свега кроз измене појма државе - од појма државе обједињене у личности владара, до новог појма државе - као целине народа, територије и унутрашњег уређења, без обзира ко има власт и ко је непосредно спроводи” (Matić 2016, 47, према Matić, Beriša i Dželetović 2017, 464).

У вези са настанком политички мотивисаних кривичних дела – политичких деликата у законодавству, значајну улогу одиграо је и нови регулаторни модел „у првој трећини XIX века у Француској, за време и унутар консолидације новог грађанског друштвеног поретка”. Тако да „политички сукоби унутар државе нису више директно угрожавали темеље новог друштвеног уређења”. Наиме, проблем се односи на питање која ће политичка „концепција и политичка странка у оквиру друштвеног уређења имати прилику да непосредно спроводи власт”. Самим тиме, посматрајући тадашње друштвено-политичке односе могла се и родити идеја о концепту политички мотивисаних кривичних дела – „политичком деликту као привилегованом деликту” („концепт либералне политичке романтике”), као нечему што је било супротно оштрини и строгаћи

којом су се у претходним периодима третирали дела против власти и државе. Оваква идеја је исказана у неокласичној школи кривичног права, као протест против злоупотребе правног система, правосуђа и кривичног права у сукобима са „превратничким идејама” које су директно и индиректно угрожавале власт и државу (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 464).

За разлику од Старог века и феудализма, ове идеје су прихваћене у читавом грађанском друштву, тако да је деликт против државе постао у пракси политички мотивисано кривично дело – политички деликт или директно производ различитих политичких сукоба око преузимања власти у држави. У тадашњој пракси то би значило да различите политичке струје, покрети и странке у борби за преузимање власти доживљавају победе и поразе, док су извршиоци политички мотивисаних кривичних дела или политички делинквенти, по правилу увек они који су поражени. „Ови делинквенти би, када би победили, прогласили се за легитимну власт и при томе позивали на истоветна морална, правна и политичка начела у име којих им је до сада суђено. Политички делинквент је више несретник него злочинац, његови мотиви су, по правилу, племенити, а не злочиначки, и сведоче више о његовој забринутости за судбину државе него о његовој покварености, више о његовој личној храбрости него о његовом користољубљу, више о његовој привржености идеји него о његовим подлим склоностима. Због тога, завређују више попустљивости него строгости, казне морају бити блаже, а пре свега не могу бити нечасне. Међутим, имајући у виду односе и догађаје у другој половини XIX века, који су проузроковали многе и све оштрије унутрашње политичке, али и међудржавне сукобе, постепено су из привилегованог режима изузимани издајници и шпијуни, затим и атентатори, а на крају тога века и нихилисти, анархисти и комунисти. Тада је ради оправдања наведених промена, настала теорија о разликовању ‘социјалних’ и ‘политичких’ кривичних дела, према којој су социјална она која нападају постојеће темеље друштвеног уређења и њих треба сматрати обичним злочинима, а ‘политичка’ и зато привилегована, она која настају у политичким сукобима унутар постојећег друштвеног уређења. Овакав концепт политичког деликта оставио је значајан утицај на тадашња законодавства Велике Британије, Немачке и Италије” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 465).

Савремено доба – Након окончања Првог светског рата, окончања владавина великих монархија, у Европи је дошло до радикализације политичке сцене и то кроз појаве тоталитарних политичких режима – фашизма у Италији, нацизма у Немачкој и стаљинизма у бившем Совјетском Савезу. Као директна последица успостављања етатистичке и тоталитарне власти у том периоду била је да се кривична дела против власти и државе поново као у Старом и Средњем веку, третирају као најтежи злочини или „идеолошки деликти”, што је било корак уназад у односу на претходну историјску епоху, само што је позицију религије и владара као носиоца власти заузела идеологија и држава као творевина те идеологије. За одбрану тоталитарних режима користила се знатно шира и оштрија кривичноправна репресија, због чега је уследило не само процесуирање и кажњавање „правих” извршилаца политички мотивисаних кривичних дела (терориста, диверзаната, шпијуна, атентатора, издајника), али и оних који су имали другачије политичке ставове, расу и слично. Само сузбијање кривичних дела против власти и државе претворило се „у немилосрдно прогањање свакога стварног или могућег непријатеља владајуће идеологије и режима, али и сваког сумњивца или колебљивца”, чак и било ког другог лица. У овом периоду, карактеристично је да је традиционално право власти и „државе на кажњавање уступило место етатистичкој и идеолошкој концепцији, која на прво место ставља интересе безбедности и одбране власти, државе, као и стабилност постојећих услова друштвеног и политичког живота” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 465).

Као практичан производ овакве праксе можемо видети у Кривичном законнику Краљевине Италије из 1930. године (*Codice Rosso*), као јасном обрасцу фашистичке доктрине, политички мотивисано кривично дело – политички деликт је одређен „*као свако дело које значи напад на било какав политички интерес државе или на било какво политичко право грађана, као и свако дело које је у потпуности или делимично прожето политичким мотивима*” Сам назив *Codice Rosso*, овај пропис је добио по тадашњем министру правде Алфреду Року, у влади коју је предводио Бенито Мусолини.

Разматрајући стање у Немачкој, потребно је указати да је нацистички режим по доласку на власт злоупотребио постојеће прописе Вајмарске Републике усвојене између 1931. и 1933. године, који су употребљавани због спровођења заштите од нацистичке и

комунистичке опасности насилног преузимања власти и државе. Поред тога, од стране нацистичког режима коришћени су и бројни прописи изван кривичног законодавства. Пример овакве праксе била је и „употреба одредби о припремним радњама за велеиздају (на пример изјаве о поновном оживљавању вишестраначког живота, слушање забрањених радио станица, сакупљање новчаних прилога за лица осуђена због велеиздаје, усмена пропаганда која би уверила неког да остане неутралан у случају побуне и слично), као основ за кривичноправну заштиту нацистичке идеологије и режима” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 466).

Када анализирамо стање у Совјетском Савезу, потребно је указати на околности које су политички и идеолошки мотивисано насиље донекле оправдавале због Првог светског рата, Октобарске револуције и грађанског рата који је уследио. Ове околности су представљале најчешће оправдање за извођење државне репресије „у најексцесивнијим облицима, кроз паролe о заштравању класне борбе” или које су после Стаљинове смрти утицале на попуштање њихове интензивности и на укидање најгорих правних ексцеса у области политичке репресије. Као експлицитан пример овакве праксе је совјетско кривично законодавство тога доба, у којем је „чак 105 чланова посвећено заштити идеологије, власти и државе, а свега 43 члана свим осталим кривичним делима. Најзначајнија су била контрареволуционарна кривична дела која су обухватала: издају домовине; шпијунажу; издају државне тајне; бекство непријатељу; бекство у иностранство; оружани устанак; одржавање веза са иностранством или представницима страних држава; свака подршка деловима међународне буржоазије која не признаје Совјетски Савез или су под утицајем ових организација; поткопавање државне индустрије, промета, новчаног и кредитног система у контрареволуционарне сврхе; извршавање терористичких кривичних дела; диверзија; непријатељска пропаганда; саботажа; непријављивање да се припрема или да је било учињено такво кривично дело, као и организовање у припремама или у организацијама за извршавање таквих кривичних дела” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 466).

Спровођење политичке репресије преко кривичног права у време фашизма, нацизма и стаљинизма је значила стављање интереса власти и државе над људским слободама и правима, односно привремену победу идеолошки мотивисаног насиља над

цивилизацијском тековинама права достигнутим у претходним историјским периодима.

„Међутим, после Другог светског рата деликт против државе је постао оно што је некада у историји био, најтежи и најстроже кажњиви деликт. Такав повратак на старо се оправдавао са једне стране потребама одбране социјалистичког друштвеног уређења од рестаурације капитализма, а са друге стране одбраном демократије од тоталитаризма” (Bavcon i dr. 1988, 35–39, према Matić, Beriša i Dželetović 2017, 466). „Тако су у том периоду настала и посебна правна правила као полазиште за одступање од општег правног режима кривичног права која су се огледала у следећем: у проширењу криминалне зоне на дела угрожавања и на припремне радње; у проширивању субјективног односа учиниоца према делу, почевши од његове кривице, па до ‘голог умишљаја’, ‘злочиначке воље’, унутрашњег уверења, стајалишта и слично – већ према томе како се тај унутрашњи однос може назвати; у проширивању инкриминације злочиначког удруживања (завере или комплота), што значи инкриминацију припремне радње за припремну радњу; у најширем схватању свих облика саучесништва, а посебно подстрекавања које код ових кривичних дела обухвата сваки предлог, сугестију, посредовање идеја евентуалном будућем учиниоцу, а које радње су кажњиве саме по себи, без обзира на околност да је подстрекавани било шта учинио на реализацији кривичног дела, па чак независно и од тога да ли је подстрекавани прихватио или одбацио предлог, сугестију или предочену идеју; у прописивању најстрожих казни за кривична дела против уставног уређења и безбедности државе, које су знатно строже од казни предвиђених за сва остала кривична дела” (466–467).

„Крај XX века, услед терористичких напада на територију Сједињених Америчких Држава, карактерише свођење свих политички мотивисаних насилних кривичних дела под појам „терористичких” кривичних дела и њихова једнообразна кодификација у различитим државама, што опет није искључило ни повратак неким концептима за које се мислило да су напуштени и реликт историјског и правног развоја човечанства” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 467). Управо да би се избегао произвољан приступ политичким кривичним делима, направљен је и такозвани каталог политички мотивисаних кривичних дела, која се могу подвести под тероризам. Одредби више кривичних законодавстава (на пример члан 201. Кривичног

закон Босне и Херцеговине из 2003. године и члан 441. Кривичног законика Црне Горе из 2003. године) „дефинишу тероризам, као извршење једног или више кривичних дела у намери озбиљног застрашивања становништва, непрописног приморавања неке јавне установе, владе или међународне организације да нешто учини или да се уздржи од неког чињења или озбиљног дестабиловања или уништења основне политичке, економске или друштвене структуре, земље или неке међународне организације. То су следећа кривична дела: 1) убиства; 2) тешке телесне повреде; 3) узимање талаца; 4) отмица; 5) противправно лишавање слободе; 6) загађивање пијаће воде или прехранбених производа; 7) изазивање опште опасности; 8) уништење, оштећивање или уклањање јавних инсталација; 9) неовлашћено снабдевање, превоз, производња, размена или продаја оружја; 10) неовлашћено власништво, контрола, поседовање или употреба оружја; 11) угрожавање међународно заштићених особа; 12) угрожавање особља УН и придруженог особља; 13) отмица летелице; 14) угрожавање безбедности цивилне авијације; 15) угрожавање безбедности поморске пловидбе; 16) угрожавање безбедности учвршћених платформи које се налазе на подморском континенталном прагу; 17) неовлашћено присвајање, употреба и пренос или располагање нуклеарним материјалом; и 18) претња употребом, крађа или пљачка нуклеарног материјала” (Murphy 2004 preма Matic, Beriša i Dželetović 2017, 467).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Имајући у виду геополитичка дешавања у првој деценији XXI века, „обојене револуције”, мигрантску кризу, оружане сукобе у Украјини и појасу Газе, Север Африке и политичке промене и сукобе на Западу, као и политички мотивисане насилне протесте у Србији током 2022, 2023 и 2024. године, политички мотивисана кривична дела – политички деликти као запостављена и заборављена категорија добијају после дуже паузе на значају, како у теорији, тако и у пракси. Посматрајући кроз историју људског друштва, политике, власти и државе јавни наступи, радње и понашања одређених социјалних или политичких група или појединаца којима се не поштују и крше опште друштвене норме, владајући политички систем, уставни поредак или званична идеологија и религија, позива на насилне промене политичког система, одувек су изазивала одређену реакцију

владајућих елита преко спровођења политичке репресије, кривичног законодавства и државног система.

У фокусу овог рада је незаконити утицај на измену политичког и друштвеног система и његова инкриминација као политички мотивисаних кривичних дела (политичких деликата) у кривичним законодавствима кроз историју. Обрадити ову тему, без анализе употребе монопола силе и насиља од стране структура власти према потенцијалним политичким противницима било би несврсисходно и немогуће, нарочито имајући у виду историјски развој концепта заштите људских слобода и права. Сагледавање овог проблема у теорији најчешће има две димензије: прву која се односи на легитимну процедуру заштите уставног поретка и постигнутих друштвених вредности и другу, која се односи на злоупотребу репресије владајућих елита идеолошки или религиозно обојену, а ради насилног очувања власти.

Посебно указујемо да политика као друштвени инструмент, вештина и наука, углавном, никада није била усмерена само ка реализацији и остварењу прокламованих или скривених циљева, него управо конкретно настојање да се оствари разрешење друштвених конфликта и сукоба. Поред тога, сама политика би требала бити метод, али и процес стицања и одржавања најшире подршке јавности за пројектоване циљеве. Самим тиме, злоупотреба политичких циљева првенствено од друштвених група које теже преузимању и освајању власти у друштвеним конфликтима и сукобима била је одувек материја кривичног законодавства сваке државе.

Разматрајући ову друштвену појаву до XIX века, можемо закључити и да је владајућа религија била у оквиру заштитног објекта политички мотивисаних кривичних дела (политичких деликата) и као таква законом штићена од стране власти и државе. До стварања модерне секуларне државе одвојене од религије није било власти која није имала утемељење у религији. Након тога, услед развоја људског друштва дошло је и до сепарације политичких кривичних дела у посебну врсту кривичних дела и до тога је дошло у европско-континенталном правном систему, односно у кривичном законодавству Француске после 1830. године. Интересантно је напоменути, да и поред развоја концепта људских слобода и права, још увек не постоји међународни консензус о томе шта конституише политички мотивисано кривично дело, као незаконито дело против друштвено политичког уређења. У бројним

националним законодавствима основ за азил страних држављана представља управо и вођење поступка због политички мотивисаних кривичних дела, у која се убрајају и војна кривична дела, уз напомену да је често танка граница између вербалног деликта и употребе конкретног политичког насиља.

Постојећа законска решења диктирана су са унапред задатим циљем којем се тежи, а како су циљеви углавном били различити, разумљива је и разлика у дефиницијама. „Деоба кривичних дела на политичка и неполитичка нема оправдања, са гледишта правног система једне државе, јер свако кривично дело може имати политички значај” (Lazarević i dr. 2000, 178, prema Matić, Beriša i Dželetović 2017, 468). Само појмовно уређење политичких кривичних дела (деликата) у теорији друштвених и правних наука „је препуштено судској пракси и науци кривичног права”. Тако да политичка кривична дела „не представљају јединствену категорију кривичних дела, односно разликују се две врсте: *чиста* (права, апсолутна) политичка кривична дела и *мешовита* (неправа, релативна) политичка кривична дела. За чиста политичка кривична карактеристично је то да су то кривична дела којима се напада на државно и друштвено-политичко уређење, на спољну или унутрашњу безбедност, чиме су она углавном усмерена против друштвено-политичких вредности и предузимају се увек из чисто политичких побуда (мотива)” (468).

„Имајући у виду јединственост и недељивост посебног објекта заштите ове групе политичких деликата, може се, као закључак, прихватити постојање три главне вредности које обухвата кривичноправна заштита:

а) постојање државе које обухвата њену спољну безбедност, територијалну целовитост, независност и њену одбрамбену моћ (кривична дела издаје и шпијунаже);

б) уставом утврђено економско и друштвено-политичко уређење (кривична дела завере и побуне);

в) уставом зајамчене слободе и права (кривична дела злоупотребе власти за дискриминацију и гоњење због политичких и других уверења, геноцид, злочини против мира, војни злочини, расна дискриминација и државни терор)” (Bavcon i dr. 1988, 85, prema Matić, Beriša i Dželetović 2017, 469).

Имајући у виду у овом раду описани развој примене монопола силе којим располаже држава, преко паралелног развоја кривичноправне заштите државе и уставног поретка, односно

владајуће идеологије или религије, приказано је, између осталог, како се и политичка репресија спровођена преко државног монопола силе и насиља против политичких противника, на дужи временски период и уз велике теоријске и друштвене борбе, као и проблеме, ипак подредила праву, односно систематској правној заштити уставног поретка. Коначно, сам концепт института политичког деликта у кривичном законодавству, као привилегованог кривичног дела (деликта) „морамо сматрати великом традицијом европске цивилизације, као опште и правне културе, и поред тога што се и у демократски уређеним државама сводио углавном на вербалне политичке радње” (Matić, Beriša i Dželetović 2017, 469).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Business Dictionary* n.d. Last accessed 28. August 2024. <http://www.businessdictionary.com/definition/policies-and-procedures.html>.
- Dorđević, Nenad. 1980. *Međunarodni terorizam*. Beograd: Jugoštampa.
- Matić, Goran, Hatidža Beriša i Milenko Dželetović. 2017. „Politički delikti.” U *Policija i pravosudni organi kao garanti slobode i bezbednosti u pravnoj državi*, ur. Biljana Simeunović Patić, 455–470. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu i Fondacija „Hans Zajdel”.
- Matić, Goran. n.d. „Politička koordinacija bezbednosnog sektora – priručnik.” *Kancelarija Saveta za nacionalnu bezbednost i zaštitu podataka*. Poslednji pristup: 15.08.2024. https://nsa.gov.rs/extfile/sr/4323/Politicka_koordinacija_bezb_sektora.pdf.
- Milosavljević, Slavomir i Ivan Radosavljević 2008. *Osnovi metodologije političkih nauka – 4. izdanje*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ustav Republike Srbije. „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 98/2006 i 115/2021, amandmani I-XXIX 16/2022.

Goran D. Matic*

*Office of the National Security Council and Classified
Information Protection, Belgrade*

HISTORICAL ORIGIN AND DEVELOPMENT OF POLITICALLY MOTIVATED CRIMINAL OFFENCES – POLITICAL DELICTS

Resume

Keeping in mind the geopolitical developments in the first decade of the 21st century, migrant crisis, armed conflicts in Ukraine and the Gaza Strip, North African political changes and conflicts in the West, politically motivated protests in Serbia in the course of 2022, 2023 and 2024, politically motivated criminal offences - political delicts, as a neglected and forgotten category are gaining in importance. Public appearances, actions and conducts of certain social and political groups or individuals, disrespecting and violating the general social norms, dominant political system, constitutional order or an official ideology and religion, and calling for violent changes in the political system have always caused a particular reaction of the power elites through the criminal legislation and state system. The reaction of the power elites to these phenomena throughout history has been condemning and has most often led to general stigmatization and the harshest sanctions. Throughout history, before the inception, as well as after the formation of the state as a social creation, all regulated societies have considered these conducts socially dangerous and harmful, due to which they have been condemned and incriminated by regulations. The danger of political delicts directed through history against the ruling structures, social and religious systems has manifested itself in relation to the existing religious and social communities, and also to the basic values on which it was established, and, by the same token, to individual members of these communities, social classes and political elites that have established, prescribed, protected and shared these values. In accordance with the foregoing, it is quite clear that a social reaction has been developed and built up to reveal itself in different historical periods and to find expression in various manifestations of different degrees of intensity – from disapproval to formal general condemnation

---

* E-mail address: goran.matic@nsa.gov.rs; ORCID: 0000-0001-8443-5797.

and sanctions. When observed through early historical epochs, the development of the criminal legal protection of the religious and social values of the society, and subsequently of the state, as a social creation, has nonetheless indisputably shown, despite all perceived anomalies of the power elites' action, how politics manifested in terms of social and political repression, sometimes having both religious and ideological tint, has been finally subjected to law after all. One of the most important achievements of the European legal culture and thought from humanism and the Renaissance to the most recent times is the establishment of the concept and legal institute of political delict, as a privileged delict – criminal offence regulated by law, in terms of general and legal culture, despite the fact that it has been limited mainly to verbal political actions in democratic states. In contrast, other politically motivated criminal offences manifested as terrorism and extremism were removed from that structure at the end of the 20th century.

Keywords: politics, security, constitutional order, state, religion, law, human rights, criminal law, political delict, criminal offence, treason, high treason

---

* Овај рад је примљен 22. новембра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 12. децембра 2024. године.